

Folyóiratbeszerzési tapasztalatok az USA könyvtáraiban

A tudományos és szakkönyvtárak állományában manapság az időszak kiadványok, folyóiratok játsszák a vezetős szerepet. Beszerzésük két jelentős forrása: a vétel és csere. A folyóiratbeszerzés e két területéről az amerikai könyvtári gyakorlat szolgál tanulságos adatokkal.

A könyvtári cseretevékenység monografikus kiadványokra, hivatalos dokumentumokra, időszaki kiadványokra és folyóiratok többszörös példányaira egyaránt kiterjed, általános azonban az a vélemény, hogy a csere "lelke" a folyóiratcsere. A könyvtárak közötti kiadvány-tranzakció óriási mennyisége ellenére a gazdaságossági kérdésekről ritkán esik szó. A legtöbbször hangoztatott értékelés: a könyvtár számára előnyös, nem terheli a beszerzési keretet és erősíti a kapcsolatok kialakulását.

A folyóiratcsere gazdaságosságára vonatkozó adatok hiánya abból ered, hogy nehéz megállapítani a kapott kiadványok előfizetési árát, anyagi értékét /jelentős részük ugyanis díjmentes kiadvány/; kimutatni a fenntartási és szolgáltatási költségeket; továbbá a nem konvertibilis valutával rendelkező országokból származó kiadványok devizális ellentételét. Fokozza a problémát a csereakció lassu menete is. Végezetül, a csere célja nem elsősorban gazdaságossági természetű, és ennek erőszakolása nem is lenne helyes. Az Iowa State University könyvtára hasonlóan az Egyesült Államok más egyetemi könyvtáraihoz, széles körű cseretevékenységet folytat, és a hozzáférhető adatok birtokában megkísérelte, hogy a folyóiratcsere pénzügyi tényezőiből kimutassa a csereakció gazdaságosságát.

Az 50 éve fennálló kiadványcserejében a könyvtár az egyetem publikációira támaszkodik és e beszerzési forrás évről-évre nő. A 30-as években a partnerek száma 503, az 50-es években már 1051 volt. Jelenleg 84 ország 1427 intézményétől 2861 primer jellegű tudományos és szakmai folyóiratot kap. Cserepartnereik elsősorban kelet-európai, latin-amerikai és a távol-keleti országok intézményei.

A cseretevékenység költségtényezői a következőkből adódnak: cserobjektum, melyre a jelzett könyvtár keveset költ, mivel főleg az egyetem kiadványait használja e célra /1970: 1068,50 dollár/. A létszám ugyancsak nem számottevő, periodikus kiadványok nyilvántartásánál, ügyintézésénél összesen 1 könyvtáros, 1 segédkönyvtáros, 1 gépíró és 1 alkalomszerűen dolgozó egyetemi hallgató látja el a csereajándék részleg tennivalóit. Posta és kezelési költség nincs, mert a kiadványok expedálása az egyetemen központilag történik, egyéb kiadványoknál pedig kedvezményt élvez /1970: 710 dollár/.

A teljes költség részletezése

1. Kiküldött kiadványok		1068,50 dollár
Munkaerő		8000,00 "
Szállítási és csomagolási		1050,00 "
Egyéb		125,00 "
Összesen		10 243,50 dollár
2. A beérkezett kiadványok értéke	Cimek	Érték
bibliográfiákból megállapított előfizetési árral	655	5613,35 dollár
kiadvány alapján árazottak	548	3622,28 "
becsült árral	1183	5915,00 "
díjtalan	475	0,00 "
Összesen	2861	15 150,63 dollár

A fenti táblázatokban az előfizetési ár kinyomozhatatlansága folytán becsült értékkel szereplő folyóiratoknál az átlagárat 5 dollárral számították. Egyébként, valamennyi költséget beszámítva a csere útján kapott kiadványok átlagára 10-15 dollár között mozog.

A pénzügyi megtakarításon kívül, mely akkor igazán eredményes, ha kevés folyóiratcímért sokfélét lehet kapni, egyéb értékek is származnak a cseretevékenységből. Először is a folyóiratokkal együtt, azok mellett értékes könyvekhez is hozzájut a könyvtár, de a legfontosabb, hogy a csere módot ad olyan folyóiratcímek beszerzéséhez, melyekhez egyébként nem lehet hozzáférni. Egy nagy tudományos és szakkönyvtárban az utóbbi a cseretevékenység vezérlő motívuma, mert a folyóiratgyűjtemény kiterjedt beszerzéséhez a csere elengedhetetlen eszköz. Ide tartozó és nem mellőzendő szempont az sem, hogy a cserén keresztül növekszik az egyetem híre és tekintélye is, mert kiadványai így megtalálhatók a világ jelentős könyvtáraiban.

A v é t e l útján történő folyóiratbeszerzéssel kapcsolatban a két partner /vagy ellenlábass/, a könyvtáros és az ügynök számol be a maga oldaláról felmerülő problémákról, tapasztalatokról, célkitűzésekről.

A könyvtáros a feladott rendelésekre a folyóiratot gyorsan és biztonságosan szeretné megkapni; reklámcióira, leveleire, a kérések teljesítésén túl választ, illetve a folyóiratrendelések visszaigazolását várja. Az Egyesült Államokban a könyvtárak a folyóiratokat közvetlenül a kiadóknál vagy ügynökségeken keresztül rendelik. Az ügynökök előnye, hogy a számlázás náluk egyszerűbb mint a közvetlen rendelések esetében a kiadókkal. Az ügynökök leggyakoribb hibájául viszont azt róják fel, hogy nem jelzik időben a rendelések során felmerült

problémákat; /az adatok pontatlanságát; késedelmes megjelenést; cím-változást; nem jelzik, hogy a folyóirat kifogyott, vagy csak közvetlenül a kiadónál lehet rendelni/, és a könyvtár így nem tud időben a megfelelő beszerzési forráshoz nyulni, tehát késik a folyóirat szállítása. Az ügynökökkel kapcsolatos elégedetlenségükből kifolyóan a könyvtárak egyre gyakrabban fordulnak közvetlenül a kiadókhöz folyóiratrendeléseikkel.

A rendelések feladásának alapvető kritériuma, hogy az időben történjék, az azonosításhoz pedig pontosan közöljék a szükséges bibliográfiai adatokat. A rendelések elindításához elegendő időt kell hagyni, mivel mind a bizományosnak, mind a kiadónak szüksége van bizonyos időre a megrendelt folyóiratcímek feldolgozásához. A könyvtáros ne várja, hogy egy december 1-én megrendelt folyóiratot január 1-én azonnal megkap!

A kétoldalu felelősségből - a könyvtáros szerint - az ő része: a nyilvántartások pontos vezetése, a rendeléshez szükséges információk maximális biztosítása, a reklamálás és a gyors fizetés. Az ügynöké: a rendelések gyors lebonyolítása, a nem teljesíthető szállításokra sürgős válaszadás, a rendelések időbeni megújítása, tájékoztatás mindenemű változásról.

Az ügynök szerint órá tartozik: az új rendelések pontos, azonnali elintézése; ügyelni a reklamálásokra és a rendelések időbeni megújítására. Szerinte a könyvtáros feladata: az információk pontos és teljes feltüntetése, biztosítása, és a rendelések időbeni küldése.

Az ügynökségek a következő "piaci" jelenséggel magyarázzák a könyvtárosi panasz okát, vagyis a rendelések hosszadalmas ügymenetét; az új folyóiratok rendelésének elintézése az egyes fázisokban általában a következő ideig tart: posta, honi viszonylatban 10-14 nap, külföldről 3-5 hét; a feldolgozási idő az ügynöknél /legalább háromféle nyilvántartásban, cím, kiadók és rendelők szerinti/ jó 2 hét, a kiadó vállalatnál 1-3 hét. Ha például az ügynök nem a legújabb áron számlázott, a kiadó visszaküldi a rendelést, és ez újabb 2 hét. Egyébként mindennemű változás, illetve ezzel járó levelezés további késedelmet jelent. Mind az ügynökségek, mind a kiadók szívesen veszik a több évre, általában 3 évre szóló folyóiratrendelést, mert az évente megújuló rendelések helyett 2 évnél munkát és költséget takarítanak meg. Az amerikai könyvtárak élnek is ezzel a lehetőséggel. Ez az akció nem tanácsos akkor, ha a pénzügyi fedezet bizonytalan, vagy a folyóiratcímek beszerzésének szükségességét nem döntötték el véglegesen vagy több évre. A folyóiratrendelések ideje az őszi időszak, ezért tanácsos a rendelések megújítása, feladása nyáron vagy kora ősszel. Az évközi rendelésekkel kapcsolatosan változó az ügynökségek magatartása; egyik elvállalja, másik összesítve kéri stb. A sorozatosan vagy rendszerint megjelenő időszakos kiadványok sorsa a könyvkereskedők és folyóirat-ügynökségek között ingadozik. Az ügynökök inkább átadják ezeket a könyvkereskedőknek, mert a megjelenési helyük és idejük, áruk, a kiadók felkutatása stb. bonyolult feladat.

A legtöbb problémát a folyóiratok címváltozása okozza, aminek következtében a rendelő két kiadványt is kaphat, vagy egyet sem, ezért tanácsos a rendelés megújításával egyidőben a címváltozást az ügynökkel közölni.

Az elveszett füzetek általában késedelmesen jelentek meg. Ennek oka a szerkesztői munka késése, nyomdai vagy kötési nehézségek, postai késedelmesség, sztrájk. Tapasztalatok szerint a népszerű magazinnok postán, küldöncöknél kézen-közön tűnnek el. A kiadók álláspontja a kérdésben inkább az előfizetés kiterjesztése, mintsem a füzetek pótlása, mert az utóbbi munka sokkal többbe kerül.

A reklamálásoknál az ügynök továbbítja a követelést a kiadóhoz és a beérkezést vagy annak elmaradását csak a könyvtár érzékeli. Az utóbbi esetben tőle kap újabb reklamációt az ügynök.

Régi évfolyamok beszerzése problematikus, mert tulajdonképpen egyetlen ügynökség sincs erre berendezkedve az ezzel járó külön levelezés és költségek miatt.

Az ügynökségnek a kiadótól és az ügyféltől kapott megbízásból fakadó jövedelme az ügynökség kezelésében lévő folyóiratcímek, az ún. előfizetési lista összegének 2-10%-a. Népszerű folyóiratoknál az ügynök kedvezményt tud adni, ugyanakkor a nagy tudományos és kutatóintézeti könyvtáraknak kezelési költséget számol fel.

A könyvtár elvárhatja az ügynöktől, hogy felderítse valamelyik folyóirat kiadóját, hisz az üzlete függ a rajta keresztül történő lebonyolításoktól. Az ügynökségek fontos szolgáltatásai a könyvtárosok rendelkezésére bocsátott katalógusok és egyéb bibliográfiai források. Ma már a többség gépi adathordozókon szolgáltatja ezeket, mivel tisztában van a nagy tudományos és kutatóintézeti könyvtárak számítógépes felszereltségével, és azzal, hogy ha a kereskedelem részt akar venni a korszerű információs rendszerek integrációjában, át kell térnie a korszerű módszerekre.

A folyóiratrendelésekkel foglalkozó ügynök a jövőt úgy képzei el, hogy a rendelés nem címekre, hanem adatokra, adattárolókra épül és reméli, hogy az ügynökségek adattáiraik alapján fontos szerepet játszanak majd a periodikum-jegyzékek, központi címjegyzékek közreadásában.

Az Egyesült Államok könyvtárainak a folyóiratcserével és vétel útján történő beszerzéssel kapcsolatos tapasztalatai, valamint a rendelést lebonyolító ügynökök álláspontja olyan ismerősek, mintha honi talajról fakadtak volna. A folyóiratbeszerzés problematikája tehát nemzetközi, és magából a kiadványtípusból fakad. Ezért a beszerzési problémák megoldása nyilvánvalóan nemzetközi összefogást igényel mind a könyvtárosok, mind a kiadóvállalatok és ügynökségek részéről.

I R O D A L O M

- Library Resources and Technical Services, 16.k. 4.sz. 1972. =
 GALEJS, John E.: Economics of serials exchanges. p.511-520.
 Special Libraries, 63.k. 7.sz. 1972. =
 NIENTIMP, J.A.: The librarian... p.292, 294-296.
 GREENFIELD, S.R.: ... and the subscription agent. p.293, 297-304.

Dáczer Éva